

Gintautas ČESNYS

Vilniaus universitetas

LIETUVIŠKO ANATOMIJOS VARDYNO ISTORIJOS METMENYS

Tarptautinio anatomijos vardyno pagrindas – lotynų ir sultoninti graikų kalbos žodžiai, istoriškai paveldėti arba naujai sukurti antikinių kalbų dvasia. Arabų ir kitokios kilmės pavadinimai yra retos išimtys. Vardyną sudaro daiktavardžiai (*ren*) ir jų vediniai su priesagomis ir priešdėliais (*renalis, retrorenalis*), rečiau sudaromi hibridai, pavyzdžiui, iš graikiško ir lotyniško žodžio (*lymphonodus*). Lotyniškų terminų semantika fiksuoja įvardijamų objektų savybes tam tikru pažinimo etapu, be to, sistema turi būti atvira kaupti moksliniam ateities patyrimui. Dėl pastovumo ir tikslumo lotynų kalba šimtmečius buvo tarptautinė mokslo kalba. Nors XX amžiuje jos reikšmė šiek tiek sumažėjo, vis dėlto ji liko medicinos vardyno branduolys, nuolat papildomas ir tobulinamas.

Kita vertus, daiktas ar reiškinys, jų esmė geriau suvokiami tik įvardijus juos gimtaja kalba. Nacionalinių vardynų tradicijos labai skirtingos. Paprasčiausias dalykas – nevargti kuriant savo nomenklaturą, o vartoti lotynišką, kaip, pavyzdžiui, daro turkai. Deja, šiuo atveju prarandama lotyniškų žodžių junginiuose slypinti semantinė informacija, kuri leidžia suprasti aprašomojo objekto turinį ir kuri būtina terminų loginiam planui įsisavinti. Antra galimybė – pritaikyti lotyniškus terminus prie gimtosios kalbos gramatikos, rašybos ir tarimo. Taip daro tautos, kurių kalbose daug lotynų kilmės žodžių (italai, prancūzai, anglai). Šiuo atveju tarimas labai nutolsta nuo lotyniško originalo, ir kitos tautos žmogui toks deformuotas terminas esti sunkiau suvokiamas. Trečias variantas – sukurti originalią pavadinimų gimtaja kalba sistemą, dažniausiai verčiant iš lotynų kalbos, bet remiantis liaudies kalbos tradicija. Taip daro artimiausi mūsų kaimynai – latviai, rusai, lenkai, vokiečiai. Nacionaliniai anatomijos vardynai laiduoja sąmoningą lotyniškų žodžių perpratimą. Be to, tai didelis turtas, indėlis į gimtają kalbą ir apskritai tautos bendrąjį kultūrą.

Lietviško anatomijos vardyno ištakomis reikia laikyti Konstantino Sirvydo (1579–1631) trikalbį (lenkų–lotynų–lietuvių) žodyną, kurio pirmasis leidimas išėjo apie 1620 m. (žinomas tik defektuotas egzempliorius be antraštinio lapo), fotografuotinis – 1997 m., o labiausiai paplitęs trečiasis *Dictionarium trium linguarum* – 1642 m., fotografuotinis – 1979 m. Jame užfiksuota gausi paveldėtoji lietuvių kalbos leksika, tarmybės, archaizmai, paties K. Sirvydo naujadarai, tarp jų ir iš medicinos, pvz.: *negyvagimis, žinia paraikymo sgnarių* (anatomija), *karštinė* (drugys).

Lotyniškas žodyno tekstas leidžia nutiesti tiltą tarp K. Sirvydo epochos ir mūsų dienų, pasverti, kurie medicinos, o ypač anatomijos, pavadinimai seniausi, atėję iš amžių glūdumos, ir kurie – vėlesnių laikų padaras (Butrimaitė 2000). Galima išskirti trejopus K. Sirvydo vartotus žodžius. Pirmają grupę sudaro į anatomijos vardyną įaugę ir iki šiol tebevartojami pavadinimai: viso kūno (*kūnas*), jo atskirų dalių (*galva, kaklas, krūtinė, nugara, pilvas, šonas, ranka, koja*), galvos sričių (*veidas, smakras, kakta, momuo, pakaušis*), galūnių dalių (*kirkšnis, šlaunis, blauzda, kelis, petys, alkūnė, delnas, pirštas, nykštys*), sistemų ir organų (*oda, nagas, plaukas, ausis, burna, lūpa, dantis, gomurys, kaulas, sgnarys, širdis, inkstas, krūtis, bamba*). Antrają grupę sudaro žodžiai, kurių reikšmės laikui bėgant susiaurėjo, praplatėjo arba pakito (*plaštaka* – dabar ne *palma*, o *manus*; *smegenys* – tik *medulla*, bet ne *gingivae*). Trečią grupę sudaro tokie geri, bet anatomijos vardyne neprigiję žodžiai kaip *nugarkaulis* (prigijęs terminas – *slankstelis*), *bruvis* (– *antakis*), *kiaušas* (– *kaukolė*), *rietas* (– *šlaunis*), *stomuo* (– *ūgis*), *jeknos* (– *kepenys*), *gysla* (– *nervas*).

Pirmuojuose profesionalios medicininės publicistikos bandymuose Vincas Kudirka (1858–1899) vartojo jau įsišaknijusius anatomijos pavadinimus (*plaučiai, krūtinė, burna, dantys, žarnos, širdis, gysla* (– *vena*), *inkstai, smegenys, sgnariai*), taip pat tarminius (*skilvis*), gal ir savo sugalvotus, kurie vėliau neprigijo (*dirksniai, driksniai, sunkė* (– *arterija*), *sunkinis kraujas, gyslinis kraujas* ir kt.). Vincas Kudirka (Kudirka 1889, 1895) pirmasis mėgino pavadinti audinius žodžiu *auda*, atkakliai ieškojo gleivinės, plėvės, dangalo lietuviškų terminų, tačiau ne visai vykusiai visus juos bendrino žodžiu *plonė* – *smegenų plonės, pilvo slidplonė, pilvaplonė, plonė aplink širdį, jungplonė* (– *jun-*

ginė), *gomurio plonė*. Jis kamavosi ir dėl ryklės, gerklų, ir kepenų, kasos pavadinimų, juos tebepainiojo. Įdomios liaukos atitikmens, taip ir neprigijusio, paieškos: *seilių, prakaito grumulėlis ar grumutėlis*.

Nedvejotinas profesionaliojo anatomijos vardyno, kaip pavadinimų sistemos, pradininkas buvo Jonas Basanavičius (1851–1927). Lietuviai literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne yra išlikusi jo ranka rašyta „Anatomijos ir medicinos vardyno medžiaga“, kurioje yra apie 270 anatomijos pavadinimų rusų, lotynų ir lietuvių kalbomis ir kai kurie atitikmenys vokiečių ir lenkų kalbomis. Naudotasi kažkokiu rusišku medicinos terminų žodynu, remtasi iš gimtojo krašto (Pilviškių, Skriaudžių, Marijampolės) žmonių nugirstais žodžiais ir F. Kuršaičio (1806–1884) žodynu (1870, 1883, 1894). Medžiaga greičiausiai rinkta Jonui Basanavičiui jau grįžus į Lietuvą (apie 1908–1912 m.).

Žodyno apmatuose yra beveik viso kūno, jo dalių ir organų pavadinimai, paplitę jau nuo K. Sirvydo laikų. Iš naujų tokio pobūdžio lietuviškų žodžių paminėsime J. Basanavičiaus vartotus *sudėjimą, pašonę, sprandą, vidurius, pakinką*. Vykusiai vadintos judėjimo aparato bendrybės (*griauciai, antkaulis, kremzlė, raumuo, sausgyslė*), su kaulų reljefu ir jungtimis susiję dalykai (*vaga, skiauterė, a?tis, siūlė, mau-muo, skliautas*), kai kurie kaulai (*šonkaulis, mentė, noragas, priekalas*), splanchnologijos (vidaus organų) objektai (*raukšlė, vartai, šner-vės, plaučiai, liežuvis, liežuvėlis, stemplė, tulžies pūslė, tiesioji žarna, taukinė, bambos virkštelė, makštis, varpa*), kai kurie kūno skysčiai (*prakaitas, seilės, tulžis, sekla*). Nuo J. Basanavičiaus greičiausiai prasidėjo ir *prieširdžio, miego arterijos, ausies prieangio ir būgnelio* vartosenai. Įdomu tai, kad kartu su lyties organų pavadinimais pateikiami ir sinonimai, kurie dabar jau skamba vulgariai. Atskirai paminėtinos pastangos sukurti neurologijos terminiją. Jo vartoti terminai *mazgas, branduolys, vingis, smegenys, pailgosios smegenys, smegenėlės* išliko iki šiol, kita vertus, iš *nervų* pavadinimų (*pridėtinis, veido, liežuvio ir nas-rų, liežuvij judinantis, akij judinantis, uoslės, regėjimo, trynukinis, klaidžiojantis*) prigijo tik kai kurie ir tai pakitusiu pavidalu. Prie dabartinių vartosenos labai priartėjo tokie J. Basanavičiaus teikti pavadinimai, kaip *akies duobė, terpvietis, seklinės pūsliukės, mergystės plėvutė, plonukės žarnos, pusapskritis kanalas, pilvinė plėvė, širdies plėvės, kryžius*. Iš įdomių, bet neprigijusių terminų paminėtini: *gyvgyslė (arte-*

Ворсінка наа дағонда камен
(villi intestinales) = киеліз.
 З.
Вздиханіе / inspiratio) =
інхіпімас, іхаукас ваго.
Вдиханіе / expiratio) =
ішкіпімас / көпіле-пудыл.
Віспасібашауји тіном / ductus
ejaculatorius) =
Вілақануң / vaginæ) = макт.
тістеметар (вагині, шілдесінің кінас)
Венкудун (abortus) = пасындинас,
пегдинас (пагуда, пасындинас)
періодикал (періодикал, періодикал)
Волотуң аспе (a. ascendens) =
аугстың айранты а.

Бровь / supercilium) = айтакіс
Баротакар перекою / кем-
ванс түмпән) = бубнелис.
Бапаланкас нуоофф / cavum
түмпән) = түстүмә бубнело
Брюшано / peritoneum) =
ріло видурін плеңі! [Піліні
піліні]
Гөнчік / bronchij) = герклес
тако, і бланчиң шары
Епевенкотіж / gravida) = жестунәз
пастозимас / партоја, парнітау)
Епогода / vulva) = вага¹, гендел, градите
Ерокебом - нәх / n. tronklearis) =
Сүннедарынүү кепті / n. vagus) =
Клердің жаны нерва I.

1 pav. J. Basanavičiaus rankraščio faksimilė

ria), smegeninė gysliukė (nervus), pasaitas (ligamentum), strēnkaulis (columna vertebrarum), stumplys, subinkaulis (os coccygis), ropé (patella), lankas (clavicula), viliokas (clitoris), mašna (scrotum), perkldai (diaphragma), apynasris (frenulum linguae). Atskirai paminėtinios išauga (processus) ir nervų pynė (plexus), ko gero, tikslesnė negu darbar vartojami atauga ir rezginy.

J. Basanavičiui nesisekė parinkti pėdos ir plaštakos, dubenkaulio dalių, smegenų dangalų pavadinimų, vis dar buvo neaiškus gerklės terminas, painiota blužnis ir kasa, daug galvota apie akies sandaros lietuviškus atitikmenis (dar nežinota odenos, ragenos, tinklainės, gyslainės, лешю, rainelės, junginės). J. Basanavičiui nepavyko išversti celula, cochlea, concha, ovarium, ductus ejaculatorius, epiglottis ir kitų

Anatomia

<u>Kakla -</u>	<u>pakaklė -</u>
Sons -	antšonė
Pintas -	pajone
Petys -	antprisčiai
Zandys -	fržendė
Bulis -	fabulys
Kraušė -	pakensis
Kinka -	pakinkis
Liauka -	palaukys

Stėpmis - paslepmis
 Gerklė - pagurklė
 Kerla - perkarlė, nega-
 bernagė, petys - pagete
 Širdis - prysirdis
 dantys - tarpdantė,
 klapnys, nėts, klaprėži
 Khlns - virkulnis, pakels
 vi panaels
 (Zin. Varps 112, 86
 p. 24)

2 pav. J. Basanavičiaus žodžių darybos pavyzdys

lotyniškų žodžių. Jis labai stengėsi versdamas *glandula*, siūlė bent kelis vertimo variantus (*gelaža*, *grumulas*, *žirnukas*, *virukas*), o *liauką* manė esant tik kiaulių organizme. Vėliau prigijo kaip tik pastarasis pavadinimas.

Iš žodyno apmatų ryškėja J. Basanavičiaus terminų darybos principai. Pirmiausia, jis nepiktnaudžiavo priesagos *-inis* būdvardžiais, dažnai vartojo daiktavardžio kilmininką: *veido nervas*, *lyties intaisos* (*-organai*), *paausių gelazionis* (*-liauka*), *poliežuvio gelazionis*, *miego arterija*. Antra, jis propagavo daiktavardžių su priešdėliais vedinius: *kaklas - pakaklė*, *kinka - pakinkis*, *širdis - priesirdis*, *dantis - tarpdantė* ir kt. Pagaliau J. Basanavičius paliko kai kuriuos, matyt, labai įsigalėjusius, sunkiai išverčiamus lotyniškus terminus, kaip kad yra ir dabartiniame anatomijos vadyne: *aorta*, *arterija*, *nervas*, *organas*, *prostata*, *miologija*, *osteologija*, *sindesmologija*, *splanchnologija*. Beje, pastaruosius keturis anatomijos skyrių pavadinimus jis ir gana vykusiai vertė (*mokslas apie raumenis*, *kaulus*, *sqnarius*, *vidurius*). Dabar pri-
gijusios *fascijos* J. Basanavičius nepaliko, vietoj jos siūlės *raumenu*
plėvę.

Taigi J. Basanavičius tarytum apvainikavo tą mūsų anatomijos vardo raidos epochą, kai Lietuvoje nebuvo medicinos aukštostios mokylos, o terminija rūpinosi pavieniai entuziastai.

Labai gyva lietuviško anatomijos, kaip ir apskritai medicinos, vardo plėtra prasidėjo iškūrus Lietuvos universitetą Kaune. Iš pradžių medicinos studentai mokési iš vokiškų ir rusiškų vadovelių, tad kilo būtinybė rengti vadovelius gimtaja kalba, taigi ieškoti ir lietuviškų medicinos, pirmiausia – anatomijos, terminų. Juos kūrė ne tik anatomai, bet ir fiziologai, patologai, klinicistai, gamtininkai.

Šiuo laikotarpiu nepaprastai ryškiai iškyla žymiausio mūsų okulistu Petro Avižonio (1875–1939) nuopelnai. Nuo mažumės pamėges gimtają kalbą, bendravęs su Jonu Jablonskiu (1860–1930) ir kitais kalbininkais, parašęs dvi gramatikėles, redagavęs ir vertęs, P. Avižonis sukūrė nepriekaištingą akies vardyną, apie kurį Pranas Skardžius (1899–1975) taip atsiliepė: „Galima drąsiai tvirtinti, kad jis savo srities medicininę terminologiją yra sutvarkęs geriausiai iš visų kitų medicinos sričių. Jis buvo vienintelis medikas, kuris kalbos dalykais, galima sakyti, sirgte sirgo“ (Skardžius 1939: 114). Žymusis akių ligų gydytojas jau nuo 1920 m. įėjo į Terminologijos komisiją, dažnai tardavosi su jos pirmininku Jonu Jablonskiu ir kalbininku Juozu Balčikoniu (1885–1969), ir tai laidavo nepriekaištingą jo rašinių kalbą (Puzinas 1979). Galima skirti du akių anatominės nomenklatūros kūrimo tarpsnius: straipsniu *Senatviškieji akių pakitimai* (1929) P. Avižonis įtvirtino *odeną, rageną, rainelę, vyzdį, stiklakūnį, gyslainę*, o garšiajame *Akių ligų vadove* (1940), išėjusiam jau po autoriaus mirties, pavartojo *krumplyną, tinklainę, lęšiuką, vokus, ašarinę ezerą, ašarinę maišelį, akiduobę*. Visi šie žodžiai stebėtinai greitai prigijo, tobula jų daryba tebelieka etalonu visiems, kurie rūpinasi ir rūpinsis lietuviška terminija.

Kaip nurodė Salezijus Pavilonis (1919–1998), reikšmingiausią vaidmenį tada atliko Jurgis Žilinskas (1885–1957), padedant Anatomijos instituto bendradarbiams (Pavilonis 1993). Jis dalimis paskelbė anatomijos vadovėlio metmenis (*Neurologijos paskaitos*, 1923; *Osteologija ir sindesmologija*, 1932; *Splanchnologija*, 1934). Pirmoje dalyje dar randame tik lotyniškus terminus, o kitose – jau ir lietuviškus, tokius, kurių dauguma vartojama iki šiol. Pažymėtina griežta J. Ži-

linsko ir bendradarbių žodžių darybos sistema. Antai kaulai dažniausiai vadinti sudurtiniai daiktavardžiais (*pleištikaulis*, *kulnikaulis* ir kt.), vienoda, tuo pačiu principu pagrįsta buvo ir serozinių plėvių terminų daryba (*pilvaplévé*, *krūtinplévé*, *širdiplévé*), vykusiai vadinti dantys (*kandžiai*, *iltys*, *kapliai*, *krūminiai*), audiniai (*jungiamasis*, *epitelinis* ir kt.), daugeliui sudėtingų pavadinimų vartoti priesagos *-inis* būdvardžiai, analogiškai vadinti *virškinamasis* ir *kvépuojamasis aparatai*. I vartoseną tvirtai įauga vidaus organų ir jų dalių, gerklų kremzlių, liaukų, vamzdinių organų sienelės dangalų pavadinimai. Pažymėtiniai vykė daiktavardžiai *gleivinė*, *raumeninė*, apgalvotas žarnyno suskirstymas.

Vis dėlto pirmomis anatomijos mokymo priemonėmis nespėta aprepti viso vardyno. Liko beveik neliesta sindesmologija, miologija ir neurologija, o ir jau gerokai pažengusioje splanchnologijoje liko spragų: neišvengta nenuoseklumų (kartais pateikti tik lotyniški terminai – *isthmus faucium*, *tunica fibrosa pharyngis* ir kt.), per dažnai vartota būdvardžiai vietoj daiktavardžio kilmininko (*gomuriniai lankai*), pasitaikė tokį nevykusį vertinių, kaip *jejimas į skrandį*, *išėjimas iš skrandžio* (t. y. *iskrandis*, *prievartis*), *krintančioji* (t. y. *nusileidžiančioji*) dyvilakapirštės žarnos dalis. Pasak S. Pavilonio, be reikalo atiduota pirmenybė *kepenims* prieš *jecknas*, genitalijų srityse įteisinta *gėda*. J. Žilinskas *cellula vertē narveliu*, o *laštelę* jau vėliau įvedė biologas Jurgis Elisonas (1889–1964), tarpukaryje parašęs kelis zoologijos vadovelius.

J. Žilinsko teikiamus terminus nevienodai priémė Vytauto Didžiojo universiteto gamtos ir medicinos autoritetai. Fiziologas Vladas Lašas (1892–1966) ir patologė Janina Mackevičaitė-Lašienė (1897–1993) kaulus ir toliau vadino dviem žodžiais (*kaktos*, *pakausio*, *smilkinio kaulas*), o *skrandži – skilviu*, darė savus raumenų pavadinimus, ginčijo kai kuriuos organų pavadinimus (pvz., *kepenis*). Biologas Pranciškus Šivickis (1882–1968), baigęs mokslus Jungtinėse Amerikos valstijose, anglosaksų pavyzdžiu vartojo sugramatintus lotyniškus pavadinimus, nors jiems jau buvo atitikmenys gimtaja kalba (*faringas*, *laringas*, *duodenas*, *uteras*, net *ekskrecijos duktai*, *defferentinis duktas* ir kt.). Visai nenuostabu, kad šios svetimybės neprigijo, nes, kaip matome, aiškiai prieštaravo lietuviško vardyno ir jo kūrimo tradicijai (Pavilonis 1993).

Po Antrojo pasaulinio karo trūko lietuviškų mokymo priemonių, o jas greitai parengti nebuvo jėgų, tad griebtasi versti iš rusų kalbos neblogą Vladimiro Tonkovo (1872–1954) vadovelių (Tonkovas 1957, 1958). Svarbiausieji jo vertėjai – Salezijus Pavilonis ir Artūras Jurgutis (1909–1967) – pradėjo naują etapą iš pagrindų tvarkant anatomijos vardyną pagal Bazelio nomenklatūrą (B.N.A.). Vertėjai pakeitė arba pataisė kai kuriuos J. Žilinsko terminus (*stuburkaulj* pakeitė į *slankstelj*, *bevardj kaulq* – į *dubenkaulj*, *gédikaulj* – į *gaktikaulj*, *pleištikaulj* ir *kulnikaulj* – į *pleištakaulj* ir *kulnakaulj*, naujai sudarė lietuviškus sąnarių ir raiščių pavadinimus, pagal vieną principą sukūrė raumenų terminus. Didžioji pastarųjų dalis buvo gana tikslus lotyniškų pavadinimų vertimas, tik retais atvejais jie įgavo kitą reikšmę (pvz.: *galvos suksamasis raumuo* – *m. sternocleidomastoideus*, *dvilypis blauzdos r.* – *m. gastrocnemius*, *plekšninis r.* – *m. soleus* ir kt.). Pasinaudojus Kauno anatominės Jadvygos Dobrovolskaitės-Tiknienės patirtimi, naujai parengti ir kiti miologijos terminai, *krauko indai* pakeisti fiziologo Jono Šopausko (1900–1968) pasiūlytomis *kraujagyslēmis*, sudaryti arba patikslinti galvos smegenų dalių, branduolių ir nervų pavadinimai (Pavilonis 1993).

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje pradėjus rinkti medžiagą lietuviškų medicinos terminų žodynui, dar kartą imtasi ir anatomijos vardyno. S. Pavilonis ir A. Vaitilavičius paskelbė straipsnį (Pavilonis, Vaitilavičius 1959), kviečiantį ne tik anatomus, bet ir kalbininkus, ir visą medicinos visuomenę kritiškai vertinti kai kuriuos iki tol siūlytus pavadinimus. Matyt, šios pastangos vėliau įtvirtino ir vadovėliuose, ir dabar pateikiamame vadyne tokius terminus, kaip *smegenų gumburas*, *antgumburis*, *pagumburis*, *ausies būgnelis* ir *skilteles*, *nugaros* (ne *stuburo*) *smegenys*, *séklidė*, *tarpuplautis*, *tarpvietė*, *dylikapirštės žarnos* ir *smegenų stormuo* (*bulbus*), *pėda* (ne *letena*), *antkaulis* (ne *apykauulis*), *žiedinis skydo raumuo* ir kt.

Autoriai iškėlė ir keletą ginčytinų klausimų, į kuriuos iki šiol neatsakyta. Pirmiausia, tai – priešdélių *pa-* ir *po-* vartojimas. Remdamiesi *pažasties*, *pakinkio*, *pasmakrės*, *papilvės* analogijomis, autoriai primygintinai siekė lotynišką *sub-* versti *pa-*, o ne *po-*, kaip kad siūlė ir tebesiūlo kalbininkai. Gal dėl to vėliau originaliaame lietuviškame vadovėlyje vyravo priešdėlio *pa-* būdardžiai: *paakinis*, *pasqnarinis*,

pasmegeninis, pamentinis, paodinis ir daug kitų. Vėliau jau ieškota kompromiso ir daugeliu atvejų paliktas naujų darinių apačios reikšmei specializuotas priešdėlis *po-*. Antra, atributinės funkcijos veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvio, pastarojo ir daiktavardžio kilmininko svyrapimai: *jungiančioji ar jungiamoji arterija, kylančioji ar kylamoji aorta, perveriančiosios ar perveriamosios, blauzdikaulių maitinančios ar blauzdikaulio maitinamosios arterijos, uodžiamasis ar uoslės nervas, kramtomasis ar kramtymo raumuo, virškinamasis ar virškinimo aparatas ir kt.* Trečia, autorai nedrįso primyginių teikti *slėsnos* ir *slėsnokaulių* vietoj netikslių ir dviprasmiškų *pado* ir *padikaulių*, gal todėl vėliau įsitvirtino pastarieji terminai. Kai kurie S. Pavilonio ir A. Vaitilavičiaus remti pavadinimai vėliau neprigijo. Pavyzdžiu, autorai *plica* siūlė versti *klosté*, o *raukšlémis* vadinti tik senatvinius veido pakitimus ir netaisyklingus gleivinės darinius, tačiau prigijo *raukšlé*, o *klostémis* kažkodėl vadinami tik sąnario kapsulés tepalinio dangalo dariniai. *Valvula semilunaris* buvo siūloma versti *delčiniu vožtuvu*, tačiau dabar vartojoamas *pusménulinis vožtuvėlis*. Autoriai teikė *išangę* (anus), bet ji liko tik kaip *išeinamosios angos* sinonimas. *Integumentum commune*, matyt, autorų pastangomis lietuviškame vadovėlyje buvo verčiamas *bendraja kūno danga*, o dabar linkstama į *kūno dangalą*. Mégintos vartoti *perdangos* dabar jau atsisakyta (o gal be reikalo?), paliktas tarptautinis *diafragmos* pavadinimas.

Benusistovintis anatomijos vardynas buvo pritaikytas Paryžiaus nomenklatūrai (P.N.A.) A. Jurgučio *Osteologijoje* (1965), A. Jurgučio ir kt. vadovėlyje vidurinėms medicinos mokykloms *Žmogaus anatomija* (1967).

Tolesnis vardyno tobulinimo žingsnis buvo žengtas rengiant lietuvišką vadovėlį (Pavilonis ir kt. 1972, 1984), kurio autorai – žymiausi to meto Lietuvos anatomai Salezijus Pavilonis, Rimvydas Stropus (g. 1936), Kazimieras Tamašauskas (1936–1998) ir Adolfas Urbonas (1922–1995). Rengiant antrą laidą (1984) prisijungė Vytautas Gavelis (g. 1927), Regina Mikėnienė (g. 1931). Tvarkant terminus naudotasi Paryžiaus (1955) nomenklatura su Niujorko (1960) ir Vysbadeno (1965) pataisomis, o antroje laidoje atsižvelgta į Tokijo (1975) pataisas.

Svarbiausieji anatomijos terminai pateko į *Medicinos terminų žodyną* (Astrauskas ir kt., 1980), kurį rengiant dalyvavo ir daug kalbi-

ninkų. Didelis žodyno privalumas tai, kad jis kirčiuotas. Deja, ir ja-me neišvengta apmaudžių netikslumų, dviprasmybių ir ginčytinų pa-vadinimų. Parengtas spaudai naujas lotynų ir lietuvių kalbų anato-mijos vardynas, vadovaujantis 1998 m. *Terminologia Anatomica* lai-da, tame daug kas bandyta vienodinti ir tikslinti. To darbo sėkmę tei-vertins jaunoji dėstytojų ir studentų karta. XXI amžiaus anato-mams taip pat bus ką veikti, nes bet kam tobulinti ribų nėra.

LITERATŪRA

- A strauskas V. ir kt. 1980: *Medicinos terminų žodynas*, Vilnius.
- A vižonis P. 1929: Senatviškieji akių pakitimai. – *Kosmos* 1.
- A vižonis P. 1940: *Akių ligu vadovas*, Kaunas.
- B as a n a v i č i u s J. *Anatomijos ir medicinos vardyno medžiaga* (rankraštis), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas, P–2–628.
- B ut r i m a i t ē I. 2000: Sirvydo žodynas – lietuviškos anatominės terminologijos šaltinis. – *Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Studentų mokslinės draugijos LII konferencija, 2000 m. gegužės 8–12 d. Programa ir pranešimų santraukos*, Vilnius.
- J u r g u t i s A. 1965: *Osteologija*, Vilnius.
- J u r g u t i s A. ir kt. 1967: *Žmogaus anatomija*, Vilnius.
- K u d i r k a V. 1889, 1895: Hygiena: I. Arbata. II. Kava. III. Tabakas. IV. Alkogolis ir alkogolizmas. – *Varpas*, 1889, 1–3, 8–11; 1895, 9–11.
- P a v i l o n i s S. 1993: Lietuviškosios anatominės terminologijos evoliucijos apybraiža. – *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lituaniae* 1.
- P a v i l o n i s S., V a i t i l a v i č i u s A. 1959, 1960: Kai kurių lietuviškų medicinos terminų kritinė apžvalga. – *Sveikatos apsauga*, 1959, 3; 1960, 10.
- P a v i l o n i s ir kt. 1972, 1984: *Žmogaus anatomija*, Vilnius.
- Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Konstantinas S i r v y d a s 1979: *Dictionarium trium linguarum*, Vilnius.
- P u z i n a s J. P. 1979: Avižonio rūpinimasis medicinos terminija. – Puzinės J. Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis, Čikaga.
- S k a r d ž i u s P. 1939: Avižonis. – *Gimtoji kalba* 8.
- T o n k o v a s V. N. 1957, 1958: *Normaliosios žmogaus anatomijos vadovėlis* 1, 2, Vilnius.

AN ESSAY ON THE HISTORY OF LITHUANIAN ANATOMICAL TERMINOLOGY

Summary

The history of Lithuanian anatomical terminology begins in 1620, when a Polish-Latin-Lithuanian dictionary by Konstantinas Sirvydas (1579–1631) was published. In the first publicistic writings in medicine, Vincas Kudirka (1858–1899) used some anatomical terms that have survived until now. Jonas Basanavičius (1851–1927) started the creation of Lithuanian medical nomenclature as a system. Between the two world wars, Jurgis Žilinskas (1885–1957) and his colleagues tried to unify the system, and Petras Avižonis (1875–1939) quite successfully created terms in eye structure and ophthalmology in general. After the Second World war, Lithuanian anatomical terminology developed when translating Russian hand-books and preparing an authentic Lithuanian text-book of anatomy for university students (1972, 1984), as well as by working on the *Dictionary of medical terminology* (1988). Salezijus Pavilonis (1919–1998) and Kazimieras Tamašauskas (1936–1998) distinguished themselves especially. Nevertheless, Lithuanian anatomical terminology is far from perfect and future generations of anatomists will have much to do.

Gintautas ČESNYS

Vilniaus universitetas, Medicinos fakultetas
M. K. Čiurlionio g. 21, LT-2009 Vilnius
E. paštas gintautas.cesnys@mf.vu.lt

Gauta 2002-06-06